

BASS LÁSZLÓ

Egy év – szociális problémák változásai egy hátrányos helyzetű kistérségben¹

Az alábbi tanulmányban arra keressük a választ, hogy milyen változások, elmozdulások érzékelhetőek egy hátrányos helyzetű kistérségben élők szociális helyzetében egy év alatt. Kérdésünket elsősorban az motiválta, hogy Magyarországon 2004-ben készült el hazánk első cselekvési terve a szegénység és társadalmi kirekesztés ellen (Nemzeti Cselekvési Terv² a 2004–2006 közötti időszakra). Az NCST hatásait közvetlenül nagyon nehéz lenne mérni, hiszen az országos szociálpolitikai intézkedések, a helyi kezdeményezések, a gazdasági és demográfiai folyamatok változása és még számos tényező együttesen alakítja az emberek életét. Tanulmányunk e soktényezős mező „kimenetére” koncentrálna, amikor egy év változásait igyekszik megragadni.

„Ha harminc év távlatából nézzük, rettentő sok változás történt: házak épültek, a viskók megszűntek, egy kicsit normálisabb körülmények között élnek az emberek. Egy év óta? Ja... az elmúlt évben, kaptam telefont. Eddig nem volt...” (részlet egy interjúból)

Kérdéseink megválaszolására kérdőíves vizsgálatot végeztünk a szécsényi kistérség 3 százalékos reprezentatív mintáján (600–600 családban), 2004 és 2005 júniusában. Kérdőívünkkel az emberek életének azon jellemzőit igyekeztük feltárni, amelyek segítségével e cselekvési terv stratégiai céljainak megvalósulását mérhettük meg. A vizsgálat során interjúkat is készítettünk a térség – tág értelemben vett – szociális szakembereivel is. Az így szerzett tapasztalatok alapján készült az alábbi beszámoló.

1 A kutatás adatait az ELTE Társadalomtudományi Karának általános szociális munkás hallgatói vették fel 2004-ben és 2005-ben. A kutatást Bass László és dr. Mányai Judit vezette. A kistérségben 2006-tól indul el a Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program modellkísérlete.

2 Nemzeti Cselekvési Terv a társadalmi összetartozásért 2004–2006 Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Bp. 2005, p. 137.

1. A szécsényi kistérség általános jellemzése

A szécsényi kistérség Nógrád megyében, az Észak-Magyarországi régióban helyezkedik el, a szlovák határ mellett. A településhálózat részben aprófalvas jellegű, az úthálózat hiányos, sok a zsáktelepülés (Nógrádsípek, Piliny, Rimóc, Szécsényfelfalu), a térséget az országos jelentőségű főutak elkerülik. A szécsényi kistérség az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségeinek egyike.

A kistérségben egy városban (Szécsény) és 12 községben mintegy 20 ezer ember él. A lakosság száma folyamatosan csökken: a nagyüzemi mezőgazdálkodás és az ipari üzemek megszűnését követő elvándorlási hullám napjainkra lassan mérséklődik.

1. ábra *Az ország 42 leghátrányosabb helyzetű kistérsége*

A salgótarjáni és balassagyarmati ipari üzemek a rendszerváltás előtt biztos munkalehetőséget teremtettek az itt élőknek, a nyolcvanas évek végére a falvak gazdaságilag aktív férfi lakosságának nagy része már az iparból élt. A kilencvenes évek első felének válsága, a gazdaság strukturális átalakulása és a termelőszövetkezetek felbomlása után az emberek nagy része munkanélkülivé vált. Az apró falvas települések bejáró munkásainak helyzetét nehezítette, hogy az üzemek megszüntették a munkásjáratokat, majd a Volán is csökkentette járatait. A munkanélküliség a kistérségben 1992 óta fokozatosan csökken, ennek ellenére ma is nagyon magas.

Bass: Egy év – szociális problémák változásai egy hátrányos helyzetű kistérségben

1. táblázat A munkanélküliségi ráta alakulása 1993–2005 között

Időpont	Szécsényi kistérség*	Nógrád megye*	Országos átlag**
1993	26,3	21,3	12,1
1994	19,0	17,2	10,8
1995	17,6	16,3	10,3
1996	19,2	17,0	10,0
1997	19,0	16,3	8,8
1998	18,7	15,6	7,8
1999	18,7	16,1	7,0
2000	18,0	14,9	6,4
2001	17,3	14,3	5,7
2002	17,0	13,8	5,8
2003	18,4	14,6	5,9
2004	18,7	14,6	6,1
2005	19,9	16,0	7,2

* Forrás: Nógrád Megyei Munkaügyi Központ (www.nogradmmk.hu)

** Forrás: A munkaerő-felmérés regionális idősorai KSH Bp. 2006.

2. ábra A munkanélküliek számának alakulása Nógrád megyében

Forrás: Nógrád Megyei Munkaügyi Központ

TANULMÁNYOK

A kistérségben nem létesült ipari park, kezdetleges az infrastruktúra, nem vonzó a letelepedés a bel- és külföldi vállalkozásoknak. Jelenleg csak Szécsényben működik két nagyobb, 500 fő körül létszámot foglalkoztató munkaadó (Elektronikai és Mechanikai Kft., Euro-Candle Kft. – a „Gyertyagyár”), ezeken kívül – szintén zömmel Szécsényben – kb. 20 cég foglalkoztat összesen további kb. 500 főt.

A térség helyzetének megértéséhez tudnunk kell még, hogy az itt élők között igen magas a romák aránya.

2. táblázat A romák aránya településenként (%)

Település	Népszámlálás*	Saját vizsgálat 2004–2005	Interjúk alapján
Nógrádszakál	14	55	50
Nógrádmegyer	12	46	50
Magyargéc	12	34	40
Endrefalva	9	36	75
Nagylóc	14	25	20
Ludányhalászi	2	22	?
Rimóc	12	20	25
Piliny	7	26	15
Varsány	4	11	15
Szécsényfelfalu	4	7	15
Szécsény	1	6	10
Nógrádsípek	0	2	2
Hollókő	0	0	0

* Forrás: KSH Népszámlálás 2001.

Az interjúkat a település polgármesterével, jegyzőjével, az itt élő és dolgozó családgondozóval, védőnővel, orvossal, pedagógussal stb. vettük fel, akik sokszor utaltak pontos, számszerű adatokra is, persze jó néhány esetben egyszerű becslésről volt szó csupán. A három adatforrás közül a KSH népszámlálási adatai – a felvétel hivatalosságától való félelem miatt – eredményezhették a legalacsonyabb számokat. Az interjúkból származó becslés (a környezet minősítése) adja rendre a legmagasabb arányokat, ami az előítéletek mellett („elcigányosodott” a falu) feltehetően azért is ilyen magas, mert nem tartalmazza a kisebbségi létből ki törni szándékozók érzelmeit.

2. Szegénység és kirekesztődés

Amennyiben a szegénységi küszöbnek az adott év nyugdíjminimumát tekintjük, akkor megállapíthatjuk, hogy a szécsényi kistérségben 2004 június és 2005 június között a szegények aránya 20 százalékról 16 szá-

zalékra csökkent. A csökkenés akkor is figyelemre méltó, ha figyelembe vesszük, hogy a szegények aránya a térségben még mindig magas.³

Fel kell figyelniük arra a tényre is, hogy míg a kistérségben az egy főre jutó jövedelmek átlaga a tavalyi 110 százalékára nőtt, addig a nyugdíjminimum (az általunk használt szegénységi küszöb) ennél kisebb mértékben emelkedett. Ha a 2004-es nyugdíjminimum 110 százalékát vennénk 2005-ben szegénységi határnak, akkor a térségben élő családok 19 százaléka minősülne szegénynek. A csökkenés tehát csak látszólagos, a szegénységi küszöb minimális (700 Ft-os) módosításával el is tűnik. Ez arra is utal, hogy a szegénységi küszöb körüli, azt csak néhány száz forinttal meghaladó jövedelemből élő családok száma magas a kistérségben.

3. táblázat Szegénység-mutatók aránya a teljes mintában és a szegény csoporton belül (100% – az összes család ill. az összes szegény család)

	A teljes mintában a szegények között			
	2004	2005	2004	2005
Nyugdíjminimum alatti jövedelem	20	16		
Korrigált ny. minimum alatti jöv.	20	19	–	–
Pénzzavar havonta	33	32	57	62
Nem jut elég pénz				
élelemre	13	10	21	22
rezsire	12	10	21	25
gyógyszerekre	15	15	25	26
Szegénynek tartja a családját	18	20	32	43
N =	620	592	121	109

A helyzet javulása a naturális mutatók esetében nem érzékelhető; úgy tűnik, hogy a népesség anyagi problémái nem változtak az elmúlt egy évben. A szubjektív szegénység mértéke a szegények között jelentősen nőtt a vizsgált időszakban. Ennek hátterében a szegénység mélyülése áll. Bár a szegények száma nem változott, a 2005-ben szegénynek minősülőök életkörülményei rosszabbak az egy évvel ezelőtti szegény csoportnál.

Fontos felfigyelnünk arra is, hogy a szegények között csökkent a sokgyermekesek és a nyugdíjasok aránya, ezzel szemben a roma családok aránya jelentősen emelkedett.

3 Mindkét adatfelvétel esetén egyszerű véletlen mintával dolgoztunk, tehát nem ugyanazokat a háztartásokat kérdeztük meg egy év különbséggel, csak a kistérség (illetve a település) egészének adatait vethettük össze. A két minta nem, életkor, lakóhely és etnikai hovatartozás szerint nem mutatott szignifikáns különbséget sem összességében, sem településtípusok szerint.

TANULMÁNYOK

4. táblázat *Egyes csoportok aránya a szegény családok között*
(100% – az összes szegény család)

	A szegények között	
	2004	2005
3 és több gyerekes	27	22
Van nyugdíjas családtag	27	19
Van munkanélküli családtag	43	42
Van iskolázatlan* felnőtt családtag	85	87
Roma családok	37	49
N =	121	109

* max. 8 általános

A mért adatokkal ellentétben a helyi szakemberek a helyzet romlásáról számolnak be. Feltehető, hogy a segítők a nyomor mélységének növekedésére érzékenyebbek, mint a kiterjedtség változására.

„(a romák) egyre szegényebbek. Eddig a vállalkozók, ha máshogy nem, feketén elhozták dolgozni őket, de most már azoknál se nagyon van munka. Ennek következtében bizony otthon vannak, nem dolgoznak. Márpedig a szociális járadékból örül, ha kenyeret vesz.” (Nógrádmegyer)
„Nő a nélkülözés a családokban, fokozódik az elszegényedés, növekszik a gyermekszegénység, ami engem nagyon elszomorít.” (Magyargéc)

2.1. Gyermekszegénység

A kistérségben a gyermekszegénység összességében valamelyest mérséklődött. 2004-ben a 18 év alatti gyermekek 46 százaléka, 2005-ben 43 százaléka élt szegény családokban.

5. táblázat *Szegény családokban élő gyermekek aránya*
(100% – az összes megfelelő korú gyermek)

	Összes család		Roma családok	
	2004	2005	2004	2005
0–18 évesek	46	43	72	66
0–6 évesek	49	45	74	62

A gyermekek anyagi helyzetének javulása mögött valamelyest érzékelhető a családtámogatási rendszer eszközeihez való jobb hozzáférés, illetve a támogatás célzottságának növekedése: 2005-ben a gyermeket nevelő családok 87 százaléka részesült családi pótlékban (a korábbi évben

az arányuk 80 százalék volt).⁴ Bár a rendszeres gyermekvédelmi támogatás összességében valamivel kevesebb családhoz jut el, a szegény családok ma nagyobb arányban férnek hozzá e támogatási formához, mint egy évvel ezelőtt.

6. táblázat A 18 évnél fiatalabb gyermeket nevelő családok részesedése a családtámogatási formákban (100% – az összes kiskorú gyermeket nevelő család az adott évben)

	Teljes minta		Szegény családok	
	2004	2005	2004	2005
Családi pótlékot kap	80	87	87	89
Rendszeres gyermekvédelmi támogatást kap	33	31	54	65
Gyesen, gyeden van	40	34	52	39
Támogatott kiskorúak száma a szécsényi kistérségben*	2152 fő	2107 fő		

* ICSSZEM statisztika

A rendszeres gyermeknevelési támogatásban részesülő gyermekek aránya településenként nagyon különbözik, a községekben jelentősen magasabb, mint a kistérség központjában. A szociális szakemberek megítélése e segélyformáról jelentős eltéréseket mutat. A szakemberek többsége azonban pozitívan ítéli meg a gyermekszegénység elleni lépéseket.

„...elég sok a hátrányos helyzetű gyermek, és tényleg többszörösen hátrányos helyzetűek. És hát általában ezek a gyermekvédelmi támogatást azt megkapják” (Nógrádmegyer)

„A rendszeres gyermekvédelmi támogatásnál is kiemelten kezeljük a romákat. 2003-ban 215 gyerek részesült a támogatásban. 2004-ben 222, azaz 118 család. Ebből 94 roma család volt.” (Szécsény)

Azokon a településeken, ahol a romák nagyobb arányban élnek, gyakrabban ítélik a gyermekek családot támogatását „túlzott” mértékűnek, és még mindig él a „romák pénzért szülnék” sztereotípiája. A gyermek és családtámogatás szinte kivétel nélkül összekapcsolódik a romák helyzetével.

„...erőn felül adjuk a támogatásokat, az utóbbi években azért keményen nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy valahol azokat szorítsuk vissza, tehát az átmeneti segély és a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás most nem olyan nagy tétel már itt az önkormányzat költségvetésében”. (Magyargéc)

⁴ A családi pótlékban nem részesülő családok mintegy felében ténylegesen a nagyszülő nevelte a gyermekeket, így a kapott válasz vagy arra vonatkozik, hogy nem kapja meg a szülőknek folyósított támogatást, vagy nem tudja, hogy a gyermek neveléséhez kapott összegnek része lett volna a családi pótlék. Ez utóbbi tényező (a kérdezett nincs tisztában azzal, hogy kap családi pótlékot, hiszen az a fizetés része) a többi család esetében is előfordulhat.

TANULMÁNYOK

„Természetesen előfordul, hogy valaki szívesebben van otthon hat gyerekkel, mert hat gyerek után már sok támogatás jár.” (Ludányhalászi)

2.2. Inaktivitás és szegénység

A nyugdíjas-lét általában nem növeli a szegénység kockázatát. Az egyedül élő nyugdíjasok átlagosan egy főre jutó jövedelme 55 300 Ft, a nyugdíjas pároké 47 600 Ft volt vizsgálatunkban, míg azokban a családokban, ahol nem élt nyugdíjas családtag, az egy főre jutó jövedelem átlaga alacsonyabb (42 300 Ft) volt. Egy olyan régióban, ahol a családok nagy részének nincs rendszeres munkajövedelme, a nyugdíjak szerepe különösen felértékelődik.

„Aki munkahelyről kikerül, az vagy szociális segélyezett, vagy pedig leszázalékoltatja magát. Nagyon sok a rokkant nyugdíjas, mert ugye a munkanélküliség hozta magával, hogy aki beteg volt, az megpróbálta magát leszázalékoltatni.” (Rimóc)

Másfelől figyelembe kell vennünk, hogy az egy főre jutó jövedelem alapján történő megítélés ezekben az 1-2 személyes háztartásokban némileg torz, hiszen egy egyedül élő idős ember rezsiköltségei nem arányosan kisebbek egy 4-6 tagú családhoz viszonyítva. Nem biztos, hogy egyedül 50 ezer forintból könnyebb megélni, mint egy 4 fős családnak 200 ezerből.

7. táblázat *Inaktív keresők előfordulási valószínűsége a szegény háztartásokban (%)*

	Nyugdíjasok	Rokkant nyugdíjasok	Gyesen lévőek
2004 szegény	64	189	155
2005 szegény	41	188	121
Nem szegények	(100)	(100)	(100)

A szegények között az öregségi nyugdíjból élők száma alacsony. A másik két vizsgált inaktív csoport (a rokkantsági nyugdíj és a gyes) ezzel szemben magasabb arányban fordul elő a szegény családokban. Az elmúlt egy évben a nyugdíjasok és a gyesen lévőek szegénységi kockázata csökkent, a rokkant nyugdíjasoké változatlan maradt.

3. Segélyezés

A szegény családoknak nyújtott segélyek összege egy év alatt nominál értékben is csökkent: 2004-ben átlagosan 20 000 Ft, 2005-ben 18 100 Ft havi plusz jövedelme származott egy családnak az összes kapott támogatásból.

8. táblázat A segélyek összegének havi átlaga (családonként)

	Átlag (Ft)
Ápolási díj	16 400
Munkanélküli járadék	30 100
Önkormányzati segély*	14 000
Időskorúak járadéka	26 600
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	12 200
Rendkívüli segély	9 300
Lakásfenntartási támogatás**	11 900
Közmű támogatás	10 000
Egyéb	14 200

* ebben a kategóriában több eltérő összegű segélytípus szerepel

** sokan összekeverik a lakással és közműekkel kapcsolatos segélyezési formákat

Ha a segélyezés jövedelemnövelő hatását vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a támogatott szegény családokban a segélyezés az egy főre jutó jövedelem átlagát mindkét évben 20 ezer forintra „egészítette ki”. (A szegény családok egy főre jutó jövedelmének átlaga mintegy 4 százalékkal magasabb volt 2005-ben – ami alatta van az inflációnak.) Ez a „szinten tartás” másfelől azt is jelenti, hogy a segélyben részesülő szegény családok negyedének egy főre jutó jövedelme a támogatások után is a nyugdíjminimum alatt marad (2004-ben 25%, 2005-ben 23%).

„Keveset kapnak, mert az átmeneti segély általában 3–5000 Ft között van, tehát nagyon kevés, és szinte gyakorlatilag semmire sem elég. De mondjuk, úgy mondván kihúzza őket akkor éppen a csávából.” (Nagylóc)

„A szociális járadékból örül, ha kenyeret vesz.” (Nógrádmegyer)

„Nemigen felel meg senki ennek a kritériumnak. Amikor beadja a kérelmet, el is lehetne azonnal passzolni, tehát elutasítani. De ha nincs is olyan élet-helyzet, legyen az bármi, 3 ezer forintnál többet nem szoktak adni, egyszeri segélyt kaphat valaki.” (Nagylóc)

Segélyekből megélni tehát továbbra sem lehet, ennek ellenére leginkább a „segélyezett életforma” kialakulását tartják problémának:

„Megelégszenek azzal a tizen-akárhányezer forintos szociális segéllyel, és még melléje egy kicsit ingázik, egy kicsit füveznek, egy kicsit kipótolják ezt a pénzt, és nagyon jól elvannak otthon a melegen. Az elmúlt két-három évben – meglepődtem, ahogy néztem a listát, hogy mennyi a szoc. segélyezett – sokat romlott. (...) Nagyon könnyen vissza tudták nézni, amikor a kérelem volt, hogy hoppá, az XY a múlt hónapban kapott, ennek most ne adjunk. Hiába, hogy itt van a kérelme, de a múlt hónapban kapott ennyit meg annyit.” (Magyargéc)

„Aki egyszer már bekerül a szociális segélyezettékké, az nem is akar kikerülni belőle. Egy állandó jövedelemforrás ugye, és kész. Mert a szociális segély nem magas éppen, de ezzel ő nagyon szépen elvan otthon.” (Nagylóc)

TANULMÁNYOK

A támogatott családok a segély mellett átlagosan 3 más jövedelemforrásra is támaszkodnak még (a segélyben nem részesülő családok jövedelme átlagosan 2 forrásból tevődik össze). A jövedelemforrások hatását többváltozós matematikai modellezéssel vizsgálva arra az eredményre jutottunk, hogy a fizetéssel, vállalkozással és/vagy nyugdíjjal rendelkező háztartások, illetve azok, akik családi segítséget kapnak nagy valószínűséggel nem válnak segélyezetté, míg a családi pótlékot kapó (tehát gyerekes), az alkalmi munkából (is) élő és/vagy a gyesen lévő családtaggal rendelkező háztartások inkább fognak segélyre szorulni.

9. táblázat A segélyezettek családjában milyen más jövedelemforrás van (100% az összes segélyezett család)

Családi pótlék	63
Munkahelyi fizetés	52
Nyugdíj	46
Alkalmi munka	31
Gyes, gyed	29
Családtól kapott segítség	21
Mezőgazdasági munka	12
Mellékállás	10
Vállalkozás	7
Táppénz	7
Tartásdíj	5
Egyéb forrás	19

3.1. A segélyek célzottsága

A segélyek célzottságának kérdését vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy a térségben a „célzás” pontossága nőtt, azaz a rászorulóknak nagyobb valószínűséggel jutnak idén a támogatásokhoz, mint tavaly. Míg 2004-ben a szegények 57 százaléka részesült valamilyen támogatásban, addig 2005-ben a szegény családok 63 százaléka kapott segélyt. A nem szegény háztartásoknak tavaly 19 százaléka, idén 10 százaléka részesült valamilyen támogatásban (nem minden segélyezési forma kritériuma a minimál nyugdíjnál alacsonyabb egy főre jutó jövedelem).

10. táblázat A segélyek eloszlása anyagi helyzet szerint (%)

	2004		2005	
	Nem szegény	Szegény	Nem szegény	Szegény
Nem segélyezett	81	43	90	37
Segélyezett	19	57	10	63
Összesen	100	100	100	100
N =	476	148	492	109

„Itt mindenki megkapja a kérvényezett segélyeket. Szinte nem volt még olyan, hogy valakinek elutasították volna a kérelmét. Egyedül a közgyógy-igazolványt nem kaphatta meg mindenki rászorultsági elv alapján.” (Nógrádsipek)

„Nem vesznek igénybe szinte semmit. Csak nagyon kevesen mernek bejönni, szégyenlik, hogy nincs pénzük, és rászorulnak a segítségre. Akik kérik, azok a gyermekvédelmi támogatást és az átmeneti támogatást szokták igényelni, de lenne rendszeres is.” (Szécsény – Pöstyénpuszta)

Hogy kik maradnak ki a segélyezésből, azzal kapcsolatosan a szociális szakemberek is meglehetősen előítéletesen nyilatkoznak.

„A magyar családok gyermekvédelmi támogatást kapnak, de segélyért nem nagyon jönnek, csak ha tényleg nagy a baj. A romáknál van a nagyobb baj, náluk sokszor az is gondot okoz, hogy a gyógyszert meg kell venni a gyerekeknek.” (Rimóc)

„Nem mondom, hogy csak romák kérnek, de talán valamivel több a számuk, mint a nem roma falusinak. És az emberek tudomásul is veszik, hogy a törvényt betartva, ha nem kaphat, nem kap, és nagyon kevés az, aki nem alapos indokkal próbálkozik.” (Varsány)

„Van, aki szégyelli. Főként a magyarok vannak úgy, hogy ha már éhen halnak, ők akkor sem kérnek segélyt, az a cigányok szokása. Az ellentétek is emiatt vannak általában.” (Nagylóc)

Vizsgálatunk adatai erőteljesen cáfolják ezeket a nézeteket. A segélyezett szegények között szinte ugyanakkora a romák aránya, mint a „szegyenlős” (vagy tájékozatlan) kimaradó csoportban.

Némileg meglepő, de a kimaradók tájékozottsága nem jelentősen rosszabb a támogatásban részesülők informáltságánál, és az elutasított segélykérelmek száma is a kimaradóknál alacsonyabb.

11. táblázat A támogatott és segélyezésből kimaradó szegény családok jellemzői

	2004		2005	
	Kimaradó	Támogatott	Kimaradó	Támogatott
Romák aránya (%)	30	35	48	50
3 és több gyerek (%)	18	27	10	33
Városi (%)	5	8	3	6
Egy főre jutó jövedelem (Ft)	17 400	14 700	17 800	15 400
Ismeretlen segélyek (db)	2,8	2,7	2,6	2,1
Elutasított kérelmek (db)	0,35	0,41	0,15	0,28
N =	63	85	40	69

Annak tehát, hogy valaki nem él a támogatási formák igénybevételével, nem az az oka, hogy roma-e vagy sem, s az sem elégséges magyarázat, hogy nem ismeri a lehetőségeket, sőt, arról sincs szó, hogy a támogatásból kiszoruló sikertelen kérvényezők lennének.

Adataink szerint a szegény családok közül a legszegényebbek, a vá-

TANULMÁNYOK

rosiak és a sokgyermekesek jutnak hozzá a legnagyobb valószínűséggel a segélyekhez.

A család, visszaélés kérdéskörét rendszeresen hozzák szóba a segélyezés kapcsán azok, akik ellenérveket keresnek a segélyezéssel szemben. Ezekkel az attitűdökkel nehéz érdemben foglalkozni, érzelmi erejük és demagógiájuk még a szociális szakma szereplőit is erősen áthatja.

„Sajnos előfordul, hogy a jól menő vállalkozó minimálbérre van bejelentve, és jön segélyt kérni, pedig mindenki tudja, hogy szinte milliomos.” (Endrefalva)

„Van, aki BMW-vel jön (segélyt kérni), és úgy is érzi, hogy az neki jár a közből, pedig több tíz millió forintja van.” (Nógrádmegyer)

Saját adataink nem támasztják alá a segéllyel való visszaélés nagyszámú előfordulását. A nyugdíjminimumnál magasabb jövedelmű – nem szegény – támogatottak jelentős része valamilyen munkanélküliséggel kapcsolatos ellátásban részesül, vagy ápolási díjat kap.

Jövedelmi helyzetük átlag alatti (40 ezer Ft/fő), 36 százalékuk számol be havonkénti pénzzavarról. Gyermekszámuk magasabb az átlagosnál, a vállalkozók aránya körükben alacsonyabb, mint a teljes mintában. Természetesen találkoztunk nem egy olyan szakemberrel is, aki realitásabban ítélte meg a helyzetet.

„Aki nem szorul rá, az nem kér, megalázásnak tartja. (...) Persze nem biztos, hogy mindenki kap, akinek szüksége lenne rá, és az sem biztos, hogy aki kap, az az ügyeinek a megoldására költi.” (Rimóc)

„Előfordul, hogy olyanok igényelnek segélyt, akik nem feltétlen szorulnának rá, de azt kiszűrjük, és természetesen elutasítjuk. Úgy gondolom, hogy a segélyeket azok kapják, akik ténylegesen rászorulnak. Kb. 3-4 ilyen elutasított kérelem van egy évben.” (Magyargéc)

4. Foglalkoztatás

A térség kétségkívül legégetőbb problémája a munkanélküliség. 2004 szeptember végén Nógrád megyében a gazdaságilag aktív népesség 14 százaléka volt munkanélküli, ami a harmadik legmagasabb érték volt az ország megyéi között. A megyén belül a salgótarjáni (18,4%) és a szécsényi (17,7%) kistérség a leginkább munkanélküliséggel sújtott terület.

Bass: Egy év – szociális problémák változásai egy hátrányos helyzetű kistérségben

3. ábra Munkanélküliségi ráta Nógrád megye térségeiben

Forrás: Nógrád Megyei Munkaügyi Központ

Saját adataink szerint az elmúlt egy évben a munkanélküliség mértéke valamelyest emelkedett a kistérségben (2004-ben 17,4 százalékot, 2005-ben 18,4 százalékot mértünk), miközben az aktív keresők aránya enyhén – 51 százalékról 49 százalékra – csökkent.

A romlás hátterében szinte kizárólag az aktív korú roma népesség foglalkoztatottságának ellehetetlenülése áll. Míg a többiek körében a munkanélküliségi ráta valamelyest csökkent foglalkoztatottságuk enyhe emelkedése mellett, addig a romák 2004-ben is igen magas arányú munkanélkülisége (34%) 2005-re szélsőségesen megemelkedett (44%). Esetükben az aktív keresők arányának csökkenése (37-ről 32 százalékra) mellett fel kell figyelni arra, hogy a roma családok az inaktív keresők jövedelmére is egyre kevésbé számíthatnak. Az elmúlt egy évben a roma családok körében a jövedelem nélküli, eltartott személyek aránya is nőtt.

TANULMÁNYOK

12. táblázat A 15–60 évesek gazdasági aktivitásának változása kisebbségi hovatartozás szerint (%)

	Nem roma		Roma	
	2004	2005	2004	2005
Aktív kereső	55	57	37	32
Munkanélküli	9	8	19	25
Inaktív kereső	20	19	30	26
Eltartott	18	16	14	17
Összesen	100	100	100	100
N =	954	875	228	241
Munkanélküliségi ráta	13,8	12,0	33,9	43,8

A munkalehetőségek hiánya főként a térség községeire jellemző, ahol a romák aránya jelentősen magasabb, mint Szécsényben. A szécsényi foglalkoztatási adatok – a térség egészével ellentétben – javultak az elmúlt egy évben.

13. táblázat A 15–60 évesek gazdasági aktivitásának változása a település típusa szerint (%)

	Város		Község	
	2004	2005	2004	2005
Aktív kereső	58	66	50	48
Munkanélküli	7	6	11	13
Inaktív kereső	19	12	22	23
Eltartott	16	16	17	17
Összesen	100	100	100	100
N =	174	211	1008	918
Munkanélküliségi ráta	10,6	8,5	18,7	20,6

4.1. Munkahelyteremtés

Az itt élők hagyományosan a salgótarjáni és balassagyarmati ipari üzemekben, illetve a helyi termelőszövetkezetekben dolgoztak a rendszerváltás előtt. Ezeknek a munkalehetőségeknek a megszűnte után 1992–94-ben a munkanélküliség 24 százalék körüli volt. Ez a magas arány ugyan valamelyest lecsökkent (17 százalékra), de ma is elsősorban a munkalehetőségek hiánya okozza a térség szociális problémáit.

„Szécsény térsége a munkanélküliségi ráta szempontjából a kritikus körzetek egyike. A város vonzáskörzetében sok a gazdaságilag fejletlen kistelepülés, a dolgozók nagy része a korábbi években a szomszédos körzetekben, esetleg megyén kívül talált munkát. 2004-ben ez a lehetőség is jelentősen beszűkült, mivel mind Salgótarján, mind Balassagyarmat körzetében telített a munkaerőpiac. A települések viszonylagos elzártsága, a közlekedési viszonyok sajátossága, a munkaerő-kínálat kedvezőtlen összetétele miatt a befektetők elke-

rülik megyénk e kistérségét. A térség két meghatározó munkáltatója 2002 végén még 1500 főt foglalkoztatott. A 2003-ban felszámolás alá került nagyobb üzemben jelenleg 400 fő körüli létszámmal folyik a termelés. A másik munkáltató helyzete stabil, de létszámfelvétel az utóbbi években csak nagyobb megrendelés esetén történik határozott időre, illetve előtérbe helyezték az Alkalmi Munkavállalói Könyvvvel történő foglalkoztatást is.” (Munkaerő-piaci folyamatok 2004. Nógrád Megyei Munkaügyi Központ)

Vizsgálatunk eredményei szerint a kistérségben az elmúlt egy évben gyakorlatilag nem létesült új munkahely, a meglévő üzemek egy részében pedig csökkent a munkalehetőségek száma.

A községekben helyi munkalehetőségek gyakorlatilag nincsenek, a legnagyobb foglalkoztató mindenhol az önkormányzat.

„Itt a településen semmi. Itt a legtöbb, amit mi tudunk nyújtani, hogy a közhasznú, közcélú munkaprogramokba részt veszünk, és abban elég magas létszámban foglalkoztatunk embereket.” (Rimóc)

A helyi kisvállalkozások jó része családi kényszervállalkozás, munkalehetőséget nem nagyon jelent a településen élőknek – ezenkívül a községekben napszámba lehet munkát vállalni.

„Itt helyben különösebb foglalkoztatás nincsen, vállalkozók nemigen vannak. Van egy mézüzem, ez olyan kis családi vállalkozás, van egy mészoltó telep is, ott 1-2 helybeli roma is dolgozik, de ez a vállalkozó a szomszéd településről származik. Ő hozza, ahogy mondani szokták, a sleppjét.” (Piliny)

„Akik helyben vállalkoznak, építőiparban, azok esetleg foglalkoztatják a helybelieket. (...) Itt egyébként munkahely, üzem, vagy a varroda, ami volt is, megszűnt.” (Rimóc)

„Itt Endrefalván főleg a kisvállalkozók foglalkoztatják az embereket, de ez sem túl biztató, mert sokan nincsenek bejelentve. Ezek a vállalkozók általában nyolc általánossal rendelkeznek.” (Endrefalva)

„Nincs tudomásom számottevő munkás foglalkoztatókról. Az van, hogy a mezőgazdaságba most az idénymunkák indultak, meggyet szedni, meg szamócát szedni. Napszámba járnak el az emberek.” (Varsány)

A községekben élő foglalkoztatottak jelentős része tehát ingázik, főleg Szécsénybe járnak dolgozni, de a salgótarjáni és a budapesti munkavállalás sem ritka. Az ingázás az utazás miatt pénz és időrabló munkavállalási forma – ezenkívül a létszámleépítések is inkább a bejárókat érinti.

„Szécsényben itt van a Gyertyagyár, ami nagyon sokat segít itt a lakosság-nak. Csak az a gond, hogy csak addig veszik fel őket, amíg megkapják értük a járadékot, és utána sajnos kiteszik őket. Balassagyarmaton is megszűntek azok a munkahelyek, ahol az alacsony képzettségű emberek is tudnak dolgozni. Salgótarjánban megszűnt az üvegyár, az volt, ahol a legnagyobb létszámban tudtak foglalkoztatni.” (Ludányhalászi)

„Nagyon kevés a munkahely és egyre több munkahely számolódik fel. Szécsényben elektronikai gyár van most, nagyon keveset tudnak foglalkoz-

TANULMÁNYOK

tatni, és most a környékből már mindenki odajárna (...) Az is probléma hogy a gyárok nem hajlandók kifizetni az útiköltséget.” (Nagylóc)

„Itt Szécsényben van a Gyertyagyár, (...) az 90 százalékban csak cigányokat foglalkoztat, mert olyan a munkakör, hogy jó ízlésű ember oda be se menne. Tehát nem is hajlandó, meg az egészségre is olyan káros (...)” (Nógrád-szakál)

„A Gyertyagyárban és Elektronikában összességében, a foglalkoztatottak 30 százaléka szécsényi. Most voltak létszámleépítések, de nem a szécsényieket küldték el, hanem inkább a környékbeli településen lakókat – érthető okokból, hiszen a költségeket úgy kíméli meg.” (Szécsény)

4.2. Fekete munka

Az emberek megélhetését jelentős arányban az alkalmi és idénymunkák vállalása biztosítja. Az alkalmi munka 2004-ben a háztartások 16 százalékában, 2005-ben már 20 százalékában szerepelt a család jövedelemforrásai között.

14. táblázat A háztartások jövedelemforrásainak változása
(100% összes háztartás)

Forrás	2004	2005
Nyugdíj	53	58
Munkahelyi fizetés	52	53
Családi pótlék	38	37
Alkalmi munka	16	20
Családtól kapott segítség	14	17
Gyes, gyed	18	14
Vállalkozás jövedelme	10	10

„Aki törvényesen, fehéren dolgozik, azoknak a száma igen csekély, aki feketén dolgozik, az meg minden olyan ember, aki meg akar élni (...) Én úgy gondolom, hogy ebben a faluban mindenki dolgozik, csak feketén.” (Nógrádmegyér)

„Végül is ez az igazság, hogy eljárnak feketén ők, meg Pestre járnak, ingáznak, reggel elindulnak hajnalban, és estére érnek haza. De ez általában a romákra jellemző, és ők vállalnak így munkát.” (Nógrádmegyér)

„Sokan elmentek feketemunkára. (...) Országosan is hiába mondják, hogy ilyen szürke, meg olyan fehéritendő munkák, amíg ilyen alacsony lesz a munkanélküli segély, addig mindig gondok lesznek azzal.” (Piliny)

4.3. A nők foglalkoztatottsága

A térségben a nők munkaerő-piaci helyzete stagnált az elmúlt egy évben. Az aktív keresők közötti arányuk enyhén emelkedett, az inaktív nők aránya egy kissé csökkent. 2005-ben az aktív korú nők 18 százaléka volt eltartott (tanuló illetve háztartásbeli), további 10 százalékuk munkanél-

küli. A nők több mint negyede (28 százalékuk) tehát munkával és rendszeres jövedelemmel nem rendelkezik.

15. táblázat A 15–60 évesek gazdasági aktivitásának változása nemek szerint (%)

	Férfi		Nő	
	2004	2005	2004	2005
Aktív kereső	60	59	42	45
Munkanélküli	12	13	9	10
Inaktív kereső	13	14	30	27
Eltartott	15	15	19	18
Összesen	100	100	100	100
N =	572	551	609	578
Munkanélküliségi ráta	16,9	17,5	17,9	18,5

Interjúalanyaink a nők munkavállalásával kapcsolatban gyakorlatilag csak negatívumokat említettek, diszkriminációt az állásszerzésben és a jövedelemben, a gyermekek elhelyezésének lehetetlenségét:

„Nagyon sok helyen a nőket veszik fel jobban, mint például a szécsényi elektronikai üzemben, illetve Szécsényben van egy gyertyagyár is, ott is nők dolgoznak többnyire. Kevesebb bért kell nekik fizetni.” (Rimóc)

„Ha a nő elmegy szülni, akkor az egyenlő azzal, hogy munkahelye már nem lesz. Ha szerencséje van, akkor visszaveszik, de nem nagyon jellemző. Amúgy is kevés a hely, és ha egy felszabadul, akkor jutnak rá többen is. Sajnos ez a helyzet.” (Nagylóc)

„Ha munkanélküliek, akkor a gyés után nem tudják a gyedet igénybe venni. Ilyenkor általában a romák szülnek még egy gyereket. Ha már van három, akkor pedig elmennek hivatásos anyának.” (Endrefalva)

„Az a probléma, hogy sok nő nem szívesen megy dolgozni, mikor még óvodás korú a gyerek, mert nehéz megoldani a közlekedést.” (Ludányhalászi)

„Közhasznú dolgozóként általában nőket elég sokat foglalkoztatunk, tehát ha bekerül a szociális segélyezették listájára, ugyanúgy fel szoktuk venni, tehát nincs itt semmi olyan, hogy most otthon gyerek, vagy nem gyerek, vagy el tud, vagy nem tud eljárni.” (Magyargéc)

4.4. Aktív munkaerő-piaci eszközök

A munkanélküliek helyzetét vizsgálva a kérdést megelőző 3 év jellemzőire kérdeztünk rá kérdőívünkben. Az idei és a tavalyi mérés eredményei tehát elhúzódó hatások eltéréseit mutatják. Ennek figyelembevételével is úgy látjuk, hogy a munkanélküliek helyzete romlott az elmúlt egy év alatt. A munkanélküliség időtartama átlagosan 9 hónapról 13 hónapra emelkedett. Bár a regisztráció aránya emelkedett, az aktív támogató eszközök igénybevétele csökkenni látszik. Közhasznú munkáról, át-képzésről az idén 30 százalékkal kevesebben számoltak be, mint tavaly, míg körülbelül ugyanilyen arányban emelkedett meg a munkanélküliség

TANULMÁNYOK

alatt végzett alkalmi és fekete munka aránya. Álláshirdetések alapján idén többen kerestek munkát, mint tavaly – kisebb sikerrel, mint az előző évben.

16. táblázat Az elmúlt 3 év munkanélkülieinek jellemzői (%)

	2004	2005
Munkanélküliség tartama (hónap)	8,6	12,8
Munkaközvetítőben járt	71	76
Köz munkát végzett	27	19
Tanfolyamra járt	30	21
Más keresete volt	38	48
Álláshirdetésre jelentkezett	51	57
Megkapta az állást	19	15
(Összes kérdezett munkanélküli)	100	100
N =	97	85

A Megyei Munkaügyi Központ adatai évek óta az aktív eszközök visszaszorulásáról számolnak be: 2000-ben még 38,3 százalék volt az aktív eszközökkel támogatottak aránya a regisztrált munkanélkülieken belül, 2002-re arányuk 26,4 százalékra, 2004-re pedig 20,1 százalékra csökkent.

Az átképzésekről a legtöbb községben negatívan nyilatkoztak, az a tapasztalatuk, hogy nem segíti hozzá az embereket egy új állás megszerzéséhez. Talán ezzel is kapcsolatos, hogy sokan meg sem próbálják a tanulást.

„Ezek az átképzések, továbbképzések, egy sem olyan természetű, amivel tényleg (...) munkát is talál. Itt, ami a »sláger«, az a boltvezető, de hát hova kell 3 hónapos gyorsalpaló tanfolyammal valaki boltvezetőnek?! A sok középiszkolát végzett, meg még magasabb szintű végzettséggel rendelkezőt veszik fel boltvezetőnek, nem egy 3 hónapos gyorsalpaló tanfolyammal.” (Rimóc)
„Átképzésre abszolút nem volt igény. Itt az is a baj, hogy lényegében nagyon sokan vannak a szoc. segélyesek között olyanok, akik megelégszenek ezzel a hatórás közhasznú munkával.” (Magyargéc)

Az alábbi, sikeresnek minősülő képzési programot nem a megyei Munkaügyi Központ, hanem a községi kisebbségi Önkormányzat indította útjára:

„Van egy tanulóprogramunk, aminek segítségével azok, akik nem végezték el a nyolc általánost, befejezhetik tanulmányaikat. Ez nagyon népszerű, hiszen az állástalálás reményében sokan ülnek vissza a tanulópadba.” (Endrefalva)

5. A romák helyzete

A romák helyzetének ismertetésével, anyagi helyzetükkel, foglalkoztatásukkal, iskolai karrierjükkel stb. a tanulmány egyes fejezeteiben külön foglalkozunk. Külön kell azonban elemeznünk a társadalmi környezet viszonyát ehhez a társadalmi csoporthoz. Milyen mértékű a romákat körülvevő intolerancia, előítéletesség, diszkrimináció? Érzékelhető-e ezen a területen valami változás az elmúlt egy évben?

5.1. Lakóhelyi szegregáció

A megkülönböztetés, a kirekesztés egyik legszükségesebb megjelenési formája a települési gettók kialakítása, illetve fenntartása. Ott, ahol egy társadalmi csoport térbeli szegregációjára törekszenek, nem lehet számítani a befogadás egyéb formáira sem.

A kistérség községeiben a romák aránya jelentősen különböző, két községben (Hollókő és Nógrádsipek) egyáltalán nem élnek romák.

„Romák nincsenek, egy sem. Egyszer benősült egy 30 év körüli roma férfi, elvett egy magyar nőt, és egy éven belül meghalt. Érdekes, hogy egy romát végre beengedtek, és egy éven belül meghalt. Azóta félnek is a romák ideköltözni.” (Nógrádsipek)

„Hollókőn nincsenek romák. Nem is voltak. Régen nem engedték, hogy letelepedjenek. A szomszéd faluk között is van olyan, ahol szintén nem laknak romák.” (Hollókő)

A térségben hagyományosan külön telepeken laktak a romák. A telepfelszámolás a településeken még a rendszerváltás előtt lezajlott, de ez nem járt mindenhol a térbeli elkülönülés megszűnésével.

„A régebbi cigánytelep, ami volt az a nyolcvanas években, felszámolásra került. Akik ottmaradtak az úgynevezett telepen, azok is hozzáépítettek a házukhoz, igyekeztek bővíteni a lakást.” (Nagylóc)

„Van olyan része is a városnak, amit kifejezetten csak romák laknak. Ez a Dankó utca. Érdekes helyzetben vannak, mert ha bemész, lehet, hogy a ház fel van szerelve a legmodernebb berendezésekkel, tv, DVD stb., de ételre nincs pénz.” (Szécsény)

A szegregáció a romák belső rétegződését is követi, egyes településeken vannak „jó” és „rossz” cigányok lakta utcák.

„Itt a faluban a Béke úton, aránylag itt már a fiatalok normálisan tudnak gondolkodni, el lehet velük beszélgetni, már nincs is az, hogy 5 gyereket szül. Ott azért már máshogy nevelődik a gyerek, mint ott, ahol a Petőfi úti lakosok élnek. Nekik sajátos törvényük van.” (Magyargéc)

„A Csalogány utcában a lakók többsége roma. Ott nincs gond a tősgyökeres nagylóci cigányokkal. A bevándorló romákkal van a gond..., akik idejönnek Nagylócra. Ők vannak az Arany János utcában, az Alkotmány utcában. Ta-

TANULMÁNYOK

lán már azt sem lehet mondani, hogy a legtöbben a Felszabadulás út végén laknak... ott volt valamikor a cigánytelep. Ezelőtt 20 évvel... vagy 30 is van hogy elkezdődött ezeknek a telepeknek a felszámolása. Akkoriban kaptunk ötvenezer forintot, ha egy-egy putrit megszüntettünk. Úgy megszüntetni, hogy a település másik utcájában vásároltunk nekik egy-egy lakást.” (Nagylóc)

A lakóhelyi szegregáció felszámolásának szükségessége nem jelenik meg a közgondolkodásban (ha egyáltalán felmerült a kérdés, inkább az elkülönítés mellett érveltek interjúalanyaink).

„Hát, hogy szerencse vagy nem szerencse, én úgy látom, hogy szerencse, hogy külön telepen élnek. Mert az ő életvitelük zavarná a szomszédokat. Hangoskodnak, zenélnék, ilyesmik. De végül is a magyar házakkal már összeér a telep. Alig egy telek különbség van a magyarok és a cigányok között.” (Rimóc)

5.2. Iskolai szegregáció

Az iskolákban, óvodákban a roma és a nem roma gyerekekkel való foglalkozás szinte minden településen megfogalmazódó probléma. Az elöregedő falvak nem roma családjainak csökkenő gyerekszámával mellett az inkább fiatal roma családok az óvodás, iskolás korosztályokban egyre magasabb számban vannak jelen.

„A mostani első osztályba 11 gyerek jár, mind roma. Az oviban 45-ből 39 gyerek volt roma, az iskolában elérte a 65 százalékot az arány. (A nem roma családok) folyamatosan viszik a gyerekeket máshová, van, aki már óvodát is máshol választ. Minden évben kb. 5-6 gyereket elvisznek, egyre csökken a létszám, már a normatíva is kétséges, nem tudom, hogy meg fogják-e kapni. Ugye a roma gyerekekkel több a gond, több időt kell rájuk szánni, így a többi gyerek háttérbe szorul úgymond, és lassabban halad, mint ami az ő tempója lenne.” (Nagylóc)

„Már nagyon kevesen járnak magyar gyerekek, mert az jellemző, hogy elviszik őket más iskolákba a szülők. Lehet, hogy csak a szomszéd faluba, de ha ott kevesebb a roma származású gyerek, akkor is elviszik őket.” (Nógrádmegyér)

„A magyarok, négy lett volna, nem mentek iskolába. Nem máshová vitték őket tanulni, hanem visszatartották őket az óvodában. 13 roma fog idén beiratkozni az iskolába.” (Rimóc)

Ahogy a lakóhelynél látható volt, az iskolai szegregációban is megjelennek a tehetősebb roma családok.

„Azok a roma családok, akik nagyon jómódban élnek – mert vannak olyanok is –, azok már óvodába sem ide hozzák a gyereket. Ők azok, akik legelőször elviszik innen! Még óvodába is behordják Salgótarjánba.” (Nógrádmegyér)
„Az óvodába már csak roma gyerekek járnak. Régebben csak az óvodában volt megfigyelhető ez a jelenség, mára már viszont az iskolában is ugyanez

a helyzet. Sőt a tehetősebb roma szülők is másik településre járatják a gyerekeiket.” (Endrefalva)

A külön iskoláztatás hátterében itt is (mint történetileg mindig és mindenhol) racionalizáló érvrendszer áll, középpontban a másság sajátos nevelési igényeinek hangsúlyozásával.

„Nincsen szegregáció, abszolút nem jellemző, nincs külön roma osztály. Általában olyan 5–6 roma van egy osztályban, ami 25–30 fős. Befogadják a romákat, teljesen elfogadják; de viszont a romák képességei sokkal gyengébbek, tehát nem tudnak alkalmazkodni a többiekhez.” (Benczúrfalva)

„Itt tudni kell a településen azt, hogy náluk genetikai probléma is van. Nagyrészt a településről házasodnak, és a családfájuk valamikorra visszavezethető arra, hogy két családból származnak összesen.” (Rimóc)

A kistérségben alig található olyan település, ahol a roma és a nem roma gyerekek együtt nevelése ne okozna feszültségeket – de vannak kivételek is.

„Nem jellemző az, hogy azért, mert 70 százalék cigány van az iskolában, azért én elvigram a gyerekeimet. Mondjuk sok településen működik már ez, hogy csak cigány iskolák vannak, pont azért, mert sok a roma lakos, de itt hála istennek nálunk nem volt jellemző.” (Magyargéc)

„Nincs külön roma osztályunk, sőt, az alacsony létszám miatt össze vannak vonna az osztályok. Együtt tanul a második–negyedik és az első–harmadik osztály.” (Piliny)

5.3. Előítéletek, konfliktusok

Az előítéletek jórészt a segély és a munka köré csoportosulnak a térségben. A közismert sztereotípiák, amelyek interjúalanyaink gondolkozásában is fellelhetőek: a dolgozni nem akaró, élőködő, segélyért gyermeket vállaló stb. roma képéhez a szociális szakemberek egy része is ragaszkodik.

„Az a rengeteg nagyon erős cigánykérdés fölkarolása vagy hogy nevezzem, tehát ők úgy gondolják, hogy nekik nem adható segély, nekik igenis hogy jár, és adni kell és olyan nincs hogy nem ad az önkormányzat, adni kell, tehát ha neki leesik a cserép a házon, akkor az önkormányzat csináltassa meg. És ez a szemlélet még erősítve van bennük... Sajnos.” (Nagylóc)

„Ezt nem muszáj leírnia, de szerintem nem szeretnek dolgozni.” (Rimóc)
„Bejönnek Szécsénybe a hivatalba, bejelentkeznek a munkaiügyi központba, aztán részükről ki is fújt az, hogy keressenek munkahelyet. És itt megint állam bácsi a ludas, én szerintem, mer’ a szociális törvények meg a szociális politika, pont nekik kedvez, nem a normális lakosságnak, hanem pont annak a rétegnek.” (Nógrádszakál)

TANULMÁNYOK

Nyílt konfliktusokról alig kaptunk jelzést, valószínűleg ilyenek nincsenek nagy számban a településeken.

„Sajnos szembe kell szállni még a kocsmárossal is, mert ki volt írva, hogy cigányok nem mehetnek be a presszóba. A Másság Alapítvány elnökének lett szólva. Itt is én intézkedtem. Büntetést kellett fizetnie, de aztán el is adta a presszót.” (Varsány)

Az előítéletesség leküzdésére vonatkozó törekvésekkel több helyen is találkoztunk, ezeket jórészt sikeresnek értékelték interjúalanyaink.

„A szociális földreform során roma csoportvezetőket jelöltünk ki 8-10 ember felé, pont azért, hogy megismerjék egymást. Nem is volt gond ebből, mivel egymásra voltak utalva, együtt kellett dolgozniuk, így jól kijönnek egymással a városban a romák és a nem romák.” (Szécsény)

„A jó viszony, a jó kapcsolat, amit próbálunk mi erőltetni. A cigány vállalkozók a településen időzjelben elismert lakosai a falunak. Tehát nincs itt nálunk ilyen megkülönböztetés, hogy cigány meg nem cigány. Vannak olyan lakosok a nem cigányok között, akik utálják a cigányokat, de ez abszolút nem jellemző.” (Magyargéc)

„Ebben a faluban nagyon régen együtt él a cigány a magyarral. Itt a mi szüleink sokkal jobb barátságban voltak. Mostanában érezhetőbb, hogy elkülönül a két lakosság egymástól, főként a fiatalok. Ellentét akkor lángol fel, amikor kívülről jött egyének beleavatkoznak a falu életébe és megpróbálnak politikai hatalomra szert tenni, és azt azzal érik el, hogy egymás ellen uszítják az embereket.” (Nógrádmegyer)

6. Intézmények elérhetősége és színvonala

6.1. Bölcsőde

A 20 ezres lakosságú kistérségben összesen 20 bölcsődei férőhely áll rendelkezésre Szécsényben. Ennek ellenére kivétel nélkül minden interjúalanyunk úgy nyilatkozott, hogy erre az intézményre nincs igénye az itt élő embereknek. Néhány válaszdó a családszeretettel érvelt a bölcsőde ellen, mások a demográfiai apályra hivatkozva vetették el ennek az intézménynek a szükségességét:

„Nincs is rá igény, mert nem lenne kihasználva. Régebben volt egy bölcsőde, de azt meg is szüntették. A nők, amíg lehet, otthon vannak a gyerekekkel.” (Ludányhalászi)

„Bölcsődénk Nagylócon nincsen, óvodánk működik, de a gyereklétszám annyira lecsökkent hogy nem volt érdemes a 3 csoportot működtetni. Oda viszont 3 éves kor alatt nem vesznek be gyereket.” (Nagylóc)

A legtöbben úgy vélték, hogy munkalehetőség híján a nők úgysem találnának munkahelyet, ha gyermeküket bölcsődébe helyeznék el.

„Igénybe veszik a gyest, sőt, általában gyes mellett még egy gyereknek is életet adnak, így dolgozniuk sem kell, és a gyermekeiket is egyszerre nevelik.” (Rimóc)

„A bölcsőde talán olyan embereknek igazán jó, akik fiatal házások és olyan munkahelyük van, olyan jó a keresetük, hogy érdemes visszamenni dolgozni. Itt senki nem csinál karriert huszon-akárhány évesen – úgyhogy szerintem nem igazán lenne rá igény, hogy bölcsőde legyen. Örülnek az anyák, hogy addig is a gyerekekkel lehetnek.” (Nógrádmegyér)

6.2. Óvoda

Óvoda a kistérség minden településén működik, az óvodába járó gyermekek aránya minden életkorban emelkedett az elmúlt egy év alatt.

17. táblázat A 3–6 éves gyermekek intézményes nevelésének változása életkoronként (100% – az adott életkorúak együtt)

	2004			2005		
	Otthon	Óvoda	Ált. isk	Otthon	Óvoda	Ált. isk
3 év	84	16	–	72	28	–
4 év	44	56	–	32	68	–
5 év	23	77	–	–	100	–
6 év	14	72	14	8	67	25

Az óvodai ellátással kapcsolatosan az interjúalanyok szerint a romák alacsony számban veszik igénybe ezt az intézményt:

„Sajnos a cigány lakosságnál van olyan család, ahol azt kellett meglépniünk tavalyi évben, hogy a gyermekjóléti szolgálat, a kisebbségi önkormányzat, a mezőőr, a falugondnok kellett menjen hozni-vinni a gyerekeket naponta az óvodába. Mert a szülő nem volt hajlandó elhozni a gyereket. És akkor inkább otthon fagyoskodtak éhen, szomjan, viszont nem hozta óvodába a gyereket.” (Magyargéc)

„A roma lakosság körében az óvodára se nagyon van igény, annak ellenére, hogy tényleg azért bővítettük az óvodát, hogy minél nagyobb számban bekerüljenek, hogy az otthonról hozott hátrányt valahogy minél előbb ledolgozzák. Mostanában, amióta az óvoda ingyenes, azóta jobban elviszik, mert ott a gyerekek biztos az ennivaló mindennap, és elég szomorú, hogy csak emiatt.” (Rimóc)

„Az óvodát sem veszik mindig igénybe, itt főleg a cigányokra gondolok, nem-törődömök, és lusták elhordani a gyerekeiket az oviba.” (Rimóc)

Ezt a negatív képet adataink nem támasztják alá. A 3-5 éves korosztályban 2004-ben a romák 55 százaléka a nem romák 47 százaléka, 2005-ben a roma gyerekek 68 százaléka a nem romák 58 százaléka volt óvodás (az óvodába járás rendszerességéről nem rendelkezünk adatokkal.)

6.3. Általános iskola

Az általános iskolai beiskolázás arányai javultak 2004 óta. A 6–14 éves korosztálynak döntő többsége általános iskolás, tavaly azonban többen maradtak 6 éves koruk után óvodában vagy otthon, és többen voltak a gyógypedagógiai oktatási rendszerben is. Ennek következtében a tavalyi 82 százalékkal szemben idén már a tanköteles korúak 96 százaléka járt általános iskolába. Szintén biztató, hogy a szülők idén nagyobb arányban tervezték, hogy gyermekük az iskola befejezése után tovább fog tanulni.

„Az iskolában működik a Tehetséges Gyermekéért Alapítvány. Az alapítványi összegből fedeznek különböző kiadásokat, tanszervásárlást. Az iskolában több éve minden tanuló ingyen tízóráiban és tankönyvben részesül. A Cigány Kisebbségi Önkormányzat minden tanév végén oklevélben, tárgyjutalomban részesíti a legjobban tanuló cigány gyermekeket, ami szerintem nagyon jó dolog és ösztönzőleg hat.” (Magyargéc)

„A romáknál azzal a ténnyel kell szembenéznünk, hogy (...) csak kényszerből járnak iskolába, ezért nagyon sok baj van velük. Harminc óra igazolatlan óra után kirúgják őket az iskolából, vagy évet kell ismételnük. (...) A gyermekjólétis kimegy a családhoz és felvilágosítsa (sic!) őket, hogy ha ez így folyik tovább, akkor szabálysértést követnek el. Ha ez továbbra is előfordul, akkor az már az én hatásköröm, és akár ötvenezer forintot is kiszabhatok bírsággként. Sajnos ez minden évben előfordul.” (Endrefalva)

„A magyar gyerekeknél mindenki továbbtanul, a cigány gyerekeknél tavaly kettő tanult tovább, az idén egy. A roma gyerekek közül az előző években egy sem tanult tovább. Az a kettő, aki tavaly elment továbbtanulni, abból már csak az egyik tanul, a másik otthagya az iskolát.” (Rimóc)

A beiskolázás arányai a romák és a nem romák között mindkét évben azonosak voltak. A gyermekek továbbtanulási szándékában azonban 2004-ben még igen nagy különbséget mértünk a két csoport között: míg a nem roma gyermekek szülei szinte kivétel nélkül (93 százalékban) gyermekük továbbtanulását tervezték, addig a roma gyermekek szülei csak 54 százalékban nyilatkoztak így. Ez a különbség 2005-re jelentősen mérséklődött. Idén a romák szüleinek már 84 százaléka tervezte gyermeke továbbtanulását.

„...olyan igazán dolgozni nem akaró roma nincsen. Az iskolát is most már elvégzik, tehát a 8 általános az most már majdnem mindenkinek megvan. Szinte egy-kettő adódik hogy nem végzi el, de az is esti tagozaton elvégzi. Tehát végül is ez egy folyamat, amit most már végig is csinálnak.” (Ludányhalászi)

6.4. Középfokú, szakképzés, felsőfok

Az általános iskola után egyre többen jelentkeznek középfokú iskolákba. A 15–18 éves nem roma gyerekeknek tavaly 67 százaléka tanult középfokon, a romák között ez az arány 41 százalék volt, bár ők túlnyomórészt

a szakmunkásképző iskolát választották. 2005-re minkét csoportban emelkedett a továbbtanulók aránya, a nem romák 80 százaléka a romák 55 százaléka került középfokú iskolába. Bár a roma gyerekek továbbtanulási aránya még mindig messze a nem romáké alatt van, ma már közülük is minden negyedik eljut szakközépiskolába vagy gimnáziumba.

18. táblázat A 15–18 éves korosztály iskolai helyzetének változása etnikai csoportok szerint (%)

	Nem roma		Roma	
	2004	2005	2004	2005
Nem tanul	33	21	59	46
Szakmunkásképző	15	11	31	30
Középiskola	52	69	10	24
Összesen	100	100	100	100
N =	69	73	29	33

„Sokan továbbtanulnak, ipari iskolákban, középiskolákban, most van 7 vagy 8 főiskolásunk, egyetemistánk is, köztük van egy roma kislány is, tehát nem maradnak ki semmiből. A romáknál mondjuk inkább az jellemző, hogy valami szakmát tanulnak és elkezdenek dolgozni, de van azért, aki nem is akar tanulni. Vannak valami támogatások is, ösztöndíjak, de nem tudom, hogy hívják azokat, de sokan megpályázzák.” (Nagylóc)

„A cigányok is 4 év óta megmaradnak a középiskolában. Fodrász, kereskedelem, mezőgazdasági szakközépiskolába járnak.” (Ludányhalászi)

A lemorzsolódás, amely az általános iskolában egyre kisebb arányú, igazából középfokon jelenik meg nagyobb arányban. Itt nem érzékelhető a romák iskoláztatásának korábbiakban említett pozitív attitűd-váltása.

„Az általános iskolát mindenki befejezi, és tovább is tanulnak. A kisebbség ipari iskolában, bár főleg lányok. Jártak egy fél évet, de most már mindegyik terhes. Ennyi volt nekik az iskola. A fiúk a kisebbségnél is járnak rendesen.” (Varsány)

„Az általános iskolát elhagyók 99 százaléka továbbtanul (...). Ez így nagyon szép is lenne, hogy mindenki továbbtanul, de az itt a kérdés, hogy hányan végzik is el azt az iskolát. Az endrefalvi iskolából kikerülők többsége szakiskolába jár, valamilyen szakmát tanul.” (Endrefalva)

„Nagy része roma származású az általános iskolába járó gyerekeknek. Most az a jellemző, hogy még ők is tovább tanulnak, mert ezt szorgalmazza az iskola. Az első 1-2 év az úgy megfogja őket, és kimaradoznak. Akkor így alkalmi munkát vállalnak, miután betöltik a 16. életévüket.” (Nógrádmegyer)

A megszerzett végzettségeket vizsgálva ismét csak a roma gyerekek szélsőséges lemaradását regisztrálhattuk, e téren egy év alatt nem érzékelhető semmilyen változás. Ha igaz is, hogy az oktatásban valami hát-

TANULMÁNYOK

rány-kiegyenlítő folyamat indult volna el, annak hatásai csak évek múltán lesznek érzékelhetőek.

19. táblázat A 20–25 éves korosztály iskolai végzettségének változása, nem roma-kisebbségi csoportok szerint (%)

	Nem roma		Roma	
	2004	2005	2004	2005
Max. 8 általános	9	10	65	68
Szakmunkás végz.	29	18	27	28
Érettségi	56	60	8	5
Diploma	6	12	–	–
Összesen	100	100	100	100
N =	114	154	37	40

Az iskolai hátrányok etnikai meghatározottsága bizonyos értelemben a szegénység hatásait is magával hordozza, a roma gyerekek iskolai kudarcainak egyik oka mindenképpen családjaik rossz anyagi helyzetében keresendő. Hogy nem pusztán erről van szó itt, hanem a kulturális különbségek, a hagyományok és a beállítódások különbözőségéről is, azt az bizonyítja, hogy a nem roma szegény családok gyermekeinek iskolai végzettsége is magasabb a nem szegény roma gyerekekénél. A különbség a legfeljebb alsó fokú végzettségűek között a legerőteljesebb, de a diplomaszerezésnél már az anyagi helyzet hatása az erőteljesebb.

20. táblázat A 20–25 éves korosztály iskolai végzettség nem roma-kisebbségi csoportok és szegénység szerint (%)

	Nem roma		Roma	
	nem szegény	szegény	nem szegény	szegény
Max. 8 általános	7	19	47	70
Szakmunkás végz.	19	37	34	20
Érettségi	62	42	16	10
Diploma	11	2	3	–
Összesen	100	100	100	100
N =	217	52	32	51

7. Összegzés

Egy év meglehetősen rövid idő ahhoz, hogy egy térség vagy egy település életében szembeötlő változásokat hozzon. Ha azonban ennek az elemzésnek a végén összegezve azt mondanánk, hogy a szécsényi kistérségben nem történt semmi változás az emberek életében, az túlzottan leegyszerűsítő állítás lenne.

A szegénység okai között első helyen mindenképpen a munkalehetőségek hiányát kell említenünk, és ebből a szempontból valóban nem sok

eredményről számolhattunk be. A térségben egy év alatt nem létesültek új munkahelyek, a foglalkoztatás lehetőségei nem javultak. A munkanélküliség növekszik, a foglalkoztatottság csökken – különösen a községekben rossz a helyzet.

A munkalehetőségek stagnálása mellett a szegénység és a gyermekszegénység mértékében bizonyos értelemben csökkenést tapasztaltunk, de legalábbis nem nőtt a szegények száma a vizsgált egy év alatt. Ez a tendencia némileg egyes transzferjöveldelmekhez való jobb hozzáféréssel, és a segélyezés pontosságának növekedésével látszik magyarázhatónak. A szegénység ezzel együtt az elmúlt egy év alatt tovább mélyült, bár ez a folyamat csak igen gyengén érzékelhető.

Az elmúlt egy év változásai közül kiemelkedik az iskolai egyenlőtlenségek mérséklődése. A továbbtanulási arányok javulása mögött az óvodai nevelés szélesebb körűvé válását sejtjük, de a családok beállítódásában is változást tapasztalhattunk. Miközben az iskolai szegregáció jelensége egyre erőteljesebb, maguk az iskolák mintha komolyabb erőfeszítéseket tennének a tanulók megtartására. Az elmúlt egy évben megszerzett pályázati források jórészt az iskolák infrastruktúrájának javítását segítették elő.

A cigányellenesség, a sztereotip gondolkodás csökkenéséről ugyan nem számolhatunk be, de számos jelét találtuk az integrációra, a társadalmi befogadás növelésére irányuló szándékoknak.

A megragadható pozitív változások háttérében szinte alig találjuk nyomát helyi kezdeményezésnek, karizmatikus vezetőnek, elkötelezett civil szerveződéseknek, „csak” a tisztességesen működő, a lehetőségekhez mérten korrekt szociális szféra működését érzékelhettük. És ez azért nem kevés.